

Crisis van de verbeelding

AUTEURS David Bassens, Michiel van Meeteren & Tom Storme

FOTOGRAFIE Freddy Willems

Zijn stedelijke bewegingen, zoals Saskia Sassen stelt, werkelijk de bron voor een mondiaal alternatief? In een gesprek met AGORA schetst de Belgische geograaf Erik Swyngedouw een aantal ontvullende vergezichten.

Erik Swyngedouw staat bekend voor zijn radicale denken over steden als politieke ruimtes. In zijn analyse van hedendaagse neoliberale samenlevingen valt op dat het politieke in hoge mate afwezig is en in vele gevallen gereduceerd kan worden tot een technisch aspect van goed bestuur. Burgers worden hierbij herleid tot 'stakeholders'. Deze depolitisering is zeer ruimtelijk: steden zijn postdemocratisch geworden. Ze fungeren niet langer als arena's waar een politieke dialectiek opborrelt. Sinds de crisis echter, stellen we vormelijk vast dat steden wel degelijk als ruimtes voor contestatie optreden – getuige de uitgesproken acties van Spaanse 'Indignados', 'Occupy Wall Street', Grieks verzet en talrijke revoluties onder de noemer van de Arabische Lente die een stedelijke component hebben.

AGORA: Betekent dit dat de crisis de stadsarena weer politiek kan maken?

ES: "Ja en nee. Ten eerste is er nooit een directe relatie tussen een economische crisis en mogelijke antwoorden die daarop komen, hetzij stedelijk, Europees, et cetera. We hebben te lang gedacht dat die er natuurlijk uit voortvloeien. Ik geloof daar niet in. De crisis produceert condities waarin dingen mogelijk zijn, maar er is niet noodzakelijk een verband met de geboden antwoorden. Ten tweede ben ik een beetje huiverachtig om de stad als het alfa en omega te zien van waar alles zich afspeelt. Steden zijn weliswaar van uitermate belang, want daar vindt het nieuwe zich uit en probeert het oude zichzelf in stand te houden. Maar het stedelijke is ook niets meer dan een proces van permanente verandering en contestatie."

Henri Lefebvre indachtig zet Swyngedouw zich af tegen wetenschappers - zoals Saskia Sassen of David Harvey - die het stedelijke ingrijpen als het fundament voor een bredere sociaalruimtelijke verandering beschouwen. Stedelijke ruimtes bieden volgens hem enkel de alfa, de plaats waar dingen gebeuren. We moeten in zijn visie voorts voorzichtig zijn stedelijke bewegingen niet te idealiseren, zoals de afgelopen jaren meermaals gebeurd is: velen argumenteerden dat de stedelijke bewegingen een hoopvol signaal geven voor mogelijke democratische veranderingen. Swyngedouw heeft daar sterke bedenkingen bij:

ES: "We zijn enorm diep gezonken. Er is momenteel iets wat ik een aantal jaren terug de 'zero-ground of politics' heb genoemd. Het politieke is totaal verdwenen. Sterk veralgemenend zijn staten en overheden, op welk geografisch schaalniveau dan ook, in hoge mate verworden tot technocratische beheerslichamen. Zij aanvaarden de bestaande configuratie als dusdanig en zien in dat binnen die configuratie een aantal problemen, moeilijkheden en crisismomenten zich voordoen. Als antwoord daarop voeren ze slechts een aantal technische en organisatorische beheersmaatregelen door die die bestaande configuratie aanpast, maar niet wijzigt."

Dit impliceert volgens Swyngedouw dat in vele gevallen het effect van bovengenoemde stedelijke acties, hoewel hoopvol, beperkt blijft tot louter symbolische toegevingen. Met een voorbeeld uit het Verenigd Koninkrijk zet hij dat kracht bij: onlangs werd de bonus van de CEO van de genationaliseerde 'Royal Bank of Scotland' met veel populistisch poeha afgepakt, wat uiteindelijk totaal zinloos is. Volgens Swyngedouw beseffen financiële elites wel degelijk dat hun hegemonisch discours aangekaart wordt.

ES: "Eind januari hadden we de jaarlijkse kermis van de elite die tracht de wereldgeografie naar haar eigen verbeelding in te richten."

Het 'World Economic Forum' (WEF) publiceert elk jaar het 'wereldrisicorapport'. Ditmaal was risico nummer één volgens hen wat ze 'seeds of dystopia' noemen: de combinatie van economische turbulentie en sociale onrust die de winst van mondialisering ongedaan maken. Eigenaardig, want uiteindelijk spreken we slechts over een paar honderd mensen die actie voeren, helemaal geen massabeweging."

Onderliggend aan dit feit is volgens Swyngedouw de ongemakkelijkheid die de elites hebben bij de onduidelijkheid over concrete wensen van de actievoerders.

ES: "De elite kan daar heel moeilijk mee overweg en ik denk dat dat moet worden volgehouden met het oog op het feit dat we met de bestaande beheersstructuren niets kunnen aanvangen. De 'Indignados' zijn hier het beste voorbeeld van: "wij praten niet, we hebben niets met jullie te maken."

AGORA: Buiten de harde kern van 'Occupiers' en 'Indignados' om rijst ook meer algemeen de maatschappelijke vraag of en hoe we het financieel kapitalisme kunnen hervormen zodat het iets nuttigs dient.

ES: "De enige manier om het te hervormen bestaat erin het financieel kapitaal te gaan vermaatschappelijken zodat je maatschappelijke doelstellingen kan realiseren. We hebben onderhand vastgesteld dat een geprivatiseerd kapitalisme niet werkt. Jamie Peck noemt het huidige model 'zombie neoliberalism', waarmee hij doelt op het feit dat niemand het huidige model eigenlijk nog verdedigt. Dit in tegenstelling tot de jaren 1990-2000, toen neoliberalisme beschouwd werd als de enige juiste manier. Nu probeert men met man en macht de bestaande architectuur in stand te houden door links en rechts wat aan te passen, terwijl er geen fundamentele aanpassing in het vooruitzicht ligt en er niemand is die momenteel een alternatief voorstelt."

"We zijn enorm diep gezonken. Het is de 'zero-ground of politics': Het politieke is totaal verdwenen"

Volgens Swyngedouw is de afwezigheid van (het denken over) een alternatief de grootste uitdaging waar we maatschappelijk voor staan. Dit manifesteert zich bijvoorbeeld in de schaal en inslag van huidige 'algemene stakingen' zoals die van 30 januari in België:

ES: "Ten eerste is zo'n staking anders dan een staking in de jaren zestig, want toen lag het land plat. Vandaag staakt in het beste geval 10 procent van de werkende bevolking. Ten tweede staakt vandaag eigenlijk het kapitaal. Er is een Orwelliaanse taalverwarring in het

Erik Swyngedouw

spel. Als er hier of elders gestaakt wordt, is dat om te protesteren tegen de gevolgen van de maatregelen die genomen worden om te zorgen dat de staking van het financieel kapitaal stopt. De crisis van vandaag is ten gronde een liquiditeitsprobleem, waardoor het financiële kapitaal niet meer functioneert of met andere woorden, de continue circulatie van financieel kapitaal binnen de financiële markt is doodgefallen."

Deze staking van het kapitaal komt volgens Swyngedouw niet voort uit de afwezigheid van kapitaal. Integendeel, er wordt gestaakt door de drager van het financieel kapitaal. Men weigert financiële middelen in te zetten door bijvoorbeeld onvoldoende winstverwachtingen. Doorheen de crisis stelt Swyngedouw dan ook vast dat financiële elites er in slagen het publieke belang voor haar eigen belang in te schakelen. Hij noemt dit een zeer pure klassenstrijd. Klassenstrijd dient volgens hem niet begrepen te worden als een strijd tegen de uitbuitingen van het kapitalisme. Integendeel, het is de strijd van de elite om de wereld op sociaal en geografisch vlak in te richten volgens haar eigen wereldbeeld. Swyngedouw stelt bovendien vast dat, nu nog meer dan in de gloriejaren van de mondialisering, de elites – zoals op het WEF in Davos – dit doen zonder veel weerstand te ervaren. Hoewel Occupy-achtige bewegingen een 'angry young men' element in zich dragen, zoekt Swyngedouw een verklaring voor het uitblijven van de politieke en sociale verbeelding in de (neoliberale) socialisatie van de huidige jongere generaties.

ES: "Als ik de reacties - en ik weet niet of die sociologisch representatief zijn - van de jongeren tegen de acties zie, dan houd ik mijn hart vast. Ik maak me eigenlijk niet zoveel zorgen over babyboomers, eerder over de jongere generatie die vaak verbazend conservatief en oncreatief zijn."

Swyngedouw citeert hier de marxistische socioloog Slavoj Žižek, wanneer hij zegt dat de situatie daarom dramatisch is, maar niet ernstig.

ES: "We kunnen niet ernstig nemen wat er momenteel gebeurt. De crisis tart alle verbeelding als je die bekijkt vanuit de perspectieven van wat mogelijk zou kunnen zijn in termen van duurzaamheid, sociale rechtvaardigheid en democratisering. Je moet geen grote visionair zijn om te zien wat er zou kunnen met de middelen die we voor handen hebben. 'The sky is the limit', letterlijk."

Nochtans stelt Swyngedouw vast dat er geen ontplooiing van alternatieven plaatsgrijpt.

ES: "Dingen kunnen, maar het dramatische zit in het feit dat er zeer weinig reëel creatiefs opborrelt. De creativiteit gaat spijtig genoeg naar het bedenken van nieuwe fictieve, financiële instrumenten waar onze beste breinen voor ingeschakeld worden. Daar is de verbeelding aan de macht."

AGORA: Hoe uit zich de afwezigheid van alternatief denken in de huidige Eurozone-crisis?

ES: "De afgelopen jaren is het publieke beheersysteem op elk schaalniveau gestuurd door wat men eufemistisch 'de markten' noemt - een fetisj, een ding dat verondersteld wordt op een doelbewuste wijze te ageren en waar wij van afhankelijk zijn." Politieke krachten verkondigen dagelijks dat hun interventies en activiteiten gedetermineerd worden door de markt. Hij geeft opnieuw België als voorbeeld, waar de markten de kredietwaardigheid van België deden dalen en twee dagen later er een regering en een budget was gevormd. Volgens Swyngedouw komt bovenop de marktlogica het onvermogen van de Europese Unie als goed functionerend schaalniveau en beiden komen samen in Griekenland in de vorm van de afwezigheid van alternatief denken.

ES: "Er wordt constant op twee scenario's gehamerd: Aan de ene kant het dominante, neoliberale scenario waarbij aan de Grieken een reeks maatregelen wordt opgelegd om bij het eliteclubje te kunnen blijven. Dat is het officiële discours van de Europese Commissie, De Europese Centrale Bank en het IMF - de Trojka. Aan de andere kant hangt er een soort zwaard van Damocles boven Griekenland, een uitstoten uit de gemeenschap van de euro en een nationaal bankroet."

Het perverse aan de Griekse situatie is volgens hem bovendien een geografisch-specifiek element van het gedrag van de lokale economische elite.

ES: "Die heeft over de afgelopen twee jaar sinds de crisis een kapitaalvlucht veroorzaakt van circa 650 miljard euro. In London, van woningen en appartementen van meer dan 1 miljoen pond, zijn de grootste groepen kopers Italianen en Grieken. Je kunt dus stellen dat op dit ogenblik een deel van de Griekse economische elite belang bij een failliet heeft. Wat me bovendien absoluut stoort in het Europese debat is ook weer de afwezigheid van alternatieve analyses. Ofwel heb je een devaluatie en de 'drachmatisering' van de Griekse economie waarbij Griekenland uit de eurozone gestoten wordt, of je hebt Naomi Kleins shockdoctrine. Los van het feit dat er geen legale middelen zijn om Griekenland eruit te gooien, is het zeer eigenaardig dat er niemand een argumentatie maakt voor een Grieks bankroet terwijl het in de eurozone blijft, mét alle consequenties die dat zou meebrengen. De afwezigheid van dit idee in Griekenland, zelfs aan linkse kant, getuigt van weinig verbeelding."

"Onze beste breinen worden op dit moment ingeschakeld voor het bedenken van nieuwe, fictieve, financiële instrumenten"

AGORA: Gegeven de dramatische, maar niet ernstige aard van de toestand, welke lijnen dienen wij als geografen dan uit te zetten?

ES: "Eerst en vooral kunnen we niet langer iets doen met substantiële ruimtelijke theorievorming. Verbonden aan vijftig jaar ruimtelijke analyse was de impliciete vooronderstelling dat een goede ruimtelijke theorievorming ons de hefbomen voor ruimtelijke interventie zou geven. De ruimtelijke analyse was niet louter een intellectuele oefening: haar legitimatie was dat ze openingen maakte voor ruimtelijke interventies om problemen aan te pakken. Hier hebben we een theoretische en een politieke fout gemaakt. De theoretische fout is de vooronderstelling dat het sociaalruimtelijke functioneren ons de politieke hefbomen geeft of dat politieke actie voortvloeit uit inzicht en kennis. De tweede fout behelst het verwaarlozen van het politieke zelf. Het politieke aspect als onderzoeksobject is vrijwel verdwenen, hoewel daar nochtans een grote noodzaak aan is. We moeten daarom herbronnen en weten dat we voor de opgave staan om de relatie tussen het ruimtelijke aan de ene kant en de immanentie van het politieke te onderzoeken. En we zitten vandaag in een uitgesproken interessante conjunctuur om dat te doen. Om terug te komen op de bewegingen waar we het daarstraks over hadden, wat ze allemaal delen ondanks hun verschillende geografische context, is dat ze niet voorspelbaar waren en dat je ze niet eenvoudig kunt afleiden uit welke sociale analyse dan ook."

AGORA: Gegeven demografische indicatoren of gegeven een niet met 'wishful thinking' beladen economische analyse van die landen had men wel degelijk tot een dergelijk besluit kunnen komen.

ES: "Ja, achteraf ja. Neem de aanloop naar de val van de Berlijnse Muur. Ik herinner mij midden de jaren tachtig hoe het was met mijn collega's Sovjetspecialisten, die argumenteerden dat sociale verandering zeer moeilijk denkbaar was, gegeven de aard van de politieke en economische configuratie die zo strak en stabiel was. Zes maanden later 'the fucker was gone'. De geassembleerde specialisten - zowel aan de linkerzijde als aan de rechterzijde van het spectrum - bleven volhouden tot een aantal maanden voor het fatale einde dat verandering niet mogelijk was omwille van de aard van het systeem."

"Achteraf kan je natuurlijk altijd argumenteren 'het lag aan a of b...' en het is belangrijk om dat soort analyses te blijven maken. Het pleidooi dat ik hier houd is, ten eerste, om de veronderstelling van een relatie tussen een sociale analyse en politieke activiteiten te ontkoppelen vermits die twee in verschillende domeinen zitten en geen noodzakelijke relatie onderhouden. En ten tweede, dat we meer aandacht moeten besteden aan het politieke, dat altijd ruimtelijk is en dat telkens terugkeert, ondanks de herhaalde aankondigingen van het einde van de politiek."

Swyngedouw argumenteert dat de terugkeer van het politieke niet a priori voorspelbaar is, maar dat er een drietal contouren van vastgesteld kunnen worden: ten eerste is het gelokaliseerd, het komt uit specifieke geografische plaatsen. Hoewel het op verschillende plaatsen kan gebeuren, gebeurt het niet zomaar overal, maar onvermijdelijk op stedelijke plaatsen. Men kiest bijvoorbeeld Wall Street omdat dat het machtscentrum is van de financiële elite. Het tweede belangrijke aspect van het politieke is volgens hem de factor intensificatie. Veel mensen van verschillend pluimage gaan deel uitmaken van dat immanente gebeuren op een zeer intense wijze. Het wordt een spektakel, een soort carnaval. De derde en laatste factor is extensie of verruimtelijking. Dat duidt op het feit dat anderen, die geen deel uitmaken van deze choreografie, solidair worden met de beweging.

Wat volgens Swyngedouw vervolgens getheoretiseerd kan worden, is of en hoe het mogelijk is een politiekgeografische gebeurtenis te vertalen in een politiekgeografisch project zonder revolutie. Met andere woorden: in een duurzaam proces van sociale verandering.

ES: "In het verleden werd democratiserende politiek steeds gedragen door drie elementen: allereerst een politiek subject zoals de arbeiders tijdens de arbeidersstrijd; ten tweede een vorm van politieke organisatie: een partij als het medium; en ten derde een object: de staat die in bezit moest worden genomen om dat proces van emancipatie op langere termijn te verwezenlijken. Het probleem daar is dat geen van die drie assen vandaag politiek performant is. De proletariër, als politiek subject, en de partijvorm zijn dood. Er is

vandaag niets meer aan te vangen met de huidige partijen in termen van politiekparticipatorische veranderingen. De staat als object is ook niet langer performant: als de communistische partij in Griekenland de staat zou willen bezetten, wat zou dat dan uithalen?"

"Naast dit alles is er dringend nood aan een naam voor emancipatorische en democratische verandering. Wat is namelijk de 'signifier' die staat voor het verlangen naar een democratische samenleving? Dit wordt nu totaal omzeild. De enige metaforen die door kritische wetenschappers gegeven worden, zijn negatieve metaforen: klimaatcrisis, milieucrisis, et cetera. Dit geeft het idee dat als we zo verder gaan, het een ramp wordt. Dit alles is een dystopium. Er wordt echter geen enkele poging tot symbolisering ondernomen waarrond ons verlangen dan kan circuleren. Ik bedoel daarmee dat elke metafoor die gebruikt wordt leeg is. De metafoor van het neoliberalisme is zo'n 'signifier', terwijl we niet precies kunnen duiden wat het is, maar het wel een duidelijk verlangen van de elite om de wereld op een bepaalde manier in te richten belichaamt. Vandaar de nood aan verbeelding, terwijl er vandaag een totale verkramping en afwezigheid van durf om potentiële symbolische dingen voor te stellen in voege is. Er moet dringend een poging ondernomen worden om een woord te vinden dat uitdrukking geeft aan het verlangen voor solidariteit. Het verlangen naar een democratische, solidaire, duurzame samenleving is het geloof in de praktische realisering daarvan. Dat kan ik niet bewijzen, ik heb daar geen staalharde, wetenschappelijke basis voor. Dat is zuiver een geloof. Niet meer of niet minder dan het geloof dat een democratie gebaseerd is op het geloof dat we allemaal gelijk zijn."

Erik Swyngedouw (Erik.Swyngedouw@manchester.ac.uk) is professor Geografie aan de 'School of Environment and Development' van de Universiteit van Manchester.

Literatuurselectie

- Klein, N. (2007) *De Shockdoctrine: De Opkomst van Rampenkapitalisme*. Breda: De Geus.
- Peck, J. (2010) *Zombie neoliberalism and the ambidextrous state*, *Theoretical Criminology* 14, nr. 1, pp. 104-110.
- Swyngedouw, E. (2009) *The zero-ground of politics: Musings on the post-political city*, *New Geographies* 1, pp. 52-61.
- Swyngedouw E. (2011) *Interrogating post-democracy: Reclaiming egalitarian political spaces*, *Political Geography* 30, nr. 7, pp. 370-380.
- Swyngedouw, E., F. Moulaert en A. Rodriguez (2003) *The Globalized City*. Oxford: Oxford University Press.
- World Economic Forum (2012) *Global Risks 2012*, <http://www.weforum.org/reports/global-risks-2012-seventh-edition>.